

La guerra des del carrer Anglí

Surt a la llum, vuitanta anys després, un dietari de la Guerra Civil de l'influent economista Manuel Reventós Bordoy. L'edició de L'Avenç es complementa amb unes notes sobre la Barcelona de la seva infantesa i adolescència.

**Manel
REVENTÓS
BORDOY**

*Diari de la guerra
i Barcelona
viscuda*

Edició i notes de
Josep M. Muñoz
Introducció de
Borja de Riquer
Barcelona:
L'Avenç, 2021,
312 p., 21

El dissabte 18 de juliol de 1936 a la tarda Manuel Reventós Bordoy i la seva esposa Maria Carner i Galofre van sortir de la seva casa del carrer Anglí per anar a fer alguna compra. El diumenge 19 de juliol encara van anar a missa a Sarrà i, en sortint, a la confiteria Foix es van trobar amb Carles Riba i J.V. Foix. «Comentarem en agre sentit antimilitarista la revolta». A la tarda va sortir sol i va veure com cremava l'església de la Bonanova.

Tres mesos més tard, el 18 d'octubre de 1936, portat per la seva «tendència de grafoman» i «mig amagat en el meu racó com estic», es va decidir a escriure unes anotacions de dietari per recollir l'impacte que li produïa la situació de guerra i la crisi política «mentre estem en ple alta-baix» a «un home que es pensa ser el tipus corrent promig de la nostra burgesia».

Home culte i influent, Reventós va escriure amb intermitències notes de dietari des del 18 d'octubre de 1936 fins al 3 de gener de 1939. En paral·lel i de forma més lliure, menys cenyida a l'actualitat, va escriure també unes notes sobre la Barcelona de la seva infantesa i adolescència: «Barcelona viscuda».

Josep M. Muñoz ha fet l'edició i anotació del text que ara ha publicat l'editorial L'Avenç; un treball acurat i minuciós amb anotacions precises i aclaridores que il·lustren i aporten el context necessari al text que s'edita. Les netes de Manuel Reventós, Laia Reventós i Rovira (filla de Joan Reventós) i Anna Moretó i Reventós (filla de Maria Victòria Reventós) han donat a conèixer l'existència dels textos i han estimulat l'edició.

Borja de Riquer i Permanyer ha escrit la introducció de l'edició esbossant la biografia de l'autor i fent una anàlisi descriptiva del contingut del dietari que no s'ha pogut sostreure a l'estupefacció davant uns textos sorprenents i que interpel·len profundament: «un testimoni emotiu i extraordinari de com va viure i què pensava un liberal catalanista a la Barcelona revolucionària dels anys 1936-1938». Reventós havia nascut

l'any de l'exposició de Barcelona de 1888 i morí l'any 1942 quan tot just es patien els efectes més dramàtics del desenllaç de la guerra. Va fer una carrera brillant que el va dur de les facultats de Dret i de Lletres a la Diputació de Barcelona, a l'Ajuntament de Barcelona, a l'Escola de Funcionaris, a l'Escola d'Administració Pública, a la Banca Arnús i al Crédito y Docks. En els inicis de la II República va ser nomenat, l'abril de 1931, director general de Comerç i Política Aranzelària, càrrec que va abandonar uns mesos més tard, quan el seu sogre, Jaume Carner, va ser nomenat ministre. A partir de 1933 es va incorporar com a professor a la facultat de Dret i de Ciències econòmiques i socials de la Universitat Autònoma de Barcelona. Home progressista moderat va participar el 1922 en la fundació d'Acció Catalana, el 1930 es va vincular al Partit Catalanista Republicà i el 1933 a Acció Catalana Republicana.

Acadèmicament acreditat, va participar activament en la redacció de la *Historia Universal Gallach* i en la *Historia de España* de la mateixa editorial. Abans, però, havia publicat el 1925 l'obra *Els moviments socials a Barcelona en el segle XIX* i el 1936 va guanyar el premi Patxot amb un treball, que va romandre inèdit, *Sobre la classe mitjana*.

Els estudiants universitaris de les dècades de 1950 i 1960, en un desert universitari, vam trobar i descobrir en *Els moviments socials...* de Reventós una aproximació intel·ligent i necessària a la història del moviment obrer quan encara no havia començat, amb rares excepcions, la descoberta de la importància d'aquesta història. Borja de Riquer pondera la significació d'aquesta obra i n'assenyala el caràcter pioner en un context on «segurament els joves liberals noucentistes de la generació de Reventós eren conscients de l'absència d'una explicació rigorosa i coherent del que havia estat la història més contemporània de Catalunya. Gairebé podríem dir que coneixien millor la història medieval que no pas la del segle XIX, la de la nova

societat sorgida del triomf del liberalisme i del capitalisme».

UN TEXT QUE INTERPEL·LA

El rebost de textos de tots els gèneres sobre els anys de la República i la Guerra Civil no para de créixer. No hi ha dia que no apareguin dades noves que se sumen al volum ingent d'informació, objectiva i subjectiva, acadèmica o doctrinària, que coneixem i que ha portat un historiador a escriure que la literatura sobre la Guerra Civil espanyola ocupa més volum que la dedicada a la Segona Guerra Mundial. Si en algun moment podia haver semblat que anaven a la baixa, els nous estudis sobre memòria democràtica i memòria històrica han fet repuntar una tendència que mai no havia afluixat del tot i que amb el temps ha guanyat rigor acadèmic i fiabilitat científica.

La descoberta de nous documents textuais o en imatge no para d'aportar noves dades que s'afegeixen a un bagatge ja molt voluminós. De cop, en unes golfes o en un garatge, o entre envans, passada l'època de la por apareix una capsa vermella plena de fotografies, o una copiosíssima correspondència amb detalls des del front sobre els fets de la guerra. I així un dia els familiars de Manuel Reventós, que sempre havien estat conscients de l'existència d'uns textos escrits en temps de guerra, es decideixen a oferir-los per a l'edició i a treure'ls de l'ostracisme voluntari on havien romàs durant més de vuitanta anys.

BARCELONA VISCUDA

Un dels textos s'inscriu de ple en el gènere de la literatura del jo. És una evocació de la Barcelona de la seva infantesa i adolescència. Si bé sembla un text subsidiari del «Diari de la guerra», i per això es presenta amb caràcter supletori, aquí en parlo primer per tal de subratllar-ne el valor literari i memorialístic. El lèxic és afinat i l'evocació dels carrers, de les cases, dels palaus, de les botigues i dels habitants inclou una riquesa de matisos i d'accents que omplen de vida la ciutat històrica. La vida de

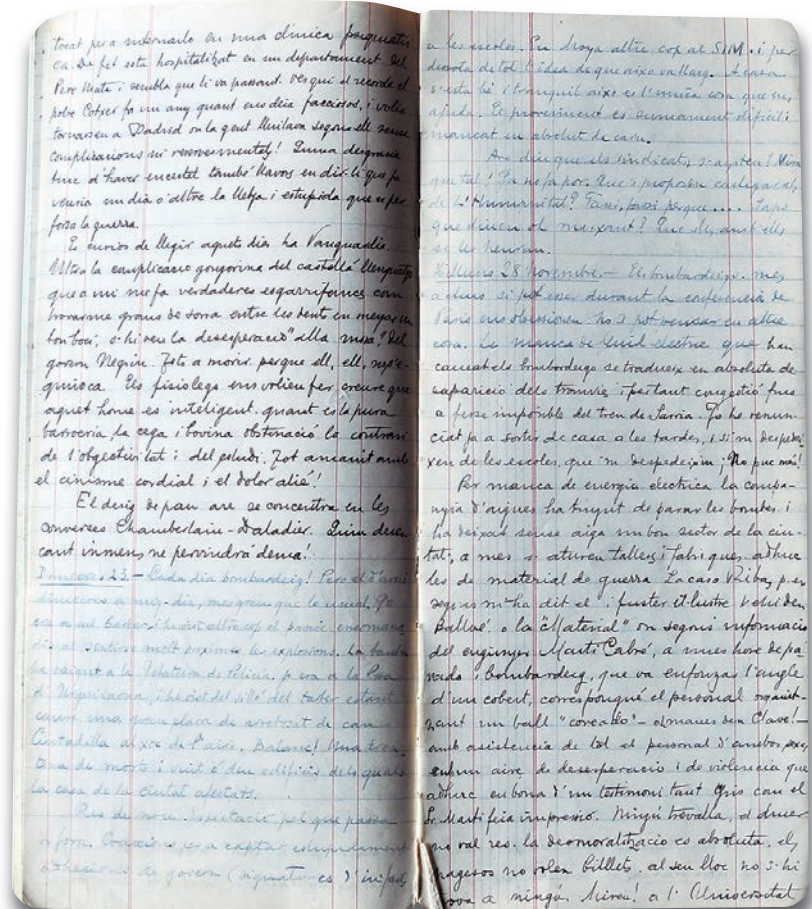
carrer, dels carrers de la Barcelona nuclear, del carrer de Claris al Passeig de Gràcia, de la plaça de Catalunya a la Rambla, fins al conjunt dels carrers bigarrats de la ciutat històrica, evocada sense cap sotmetiment reverencial. Ciutat dels jocs d'infant al carrer, ciutat dels bars i dels cafès, ciutat de les botigues històriques viscudes quotidianament, ciutat de les tertúlies, dels ateneus, dels teatres, de les reunions dels estudis. Hi ha en aquest text, escrit també en la reclusió voluntària de la guerra, una pulsio literària que en fa una delícia per als sentits i per al coneixement.

UN DIARI DEL TEMPS DE GUERRA

I ens arriba així també un testimoni excepcional, fresc, espontani, escrit a raig i en calent. Un text potent, analític o furiós, carregat d'adjectius sobre fets i personatges la majoria

dels quals no se salven. Transmet indignació, ira, por, impotència, ràbia, amargor, tristesa, escepticisme, pessimisme. Agafat entre dues aigües, Reventós no pot sentir l'adhesió ni amb els uns ni amb els altres. S'ha alterat l'equació en joc i quan ja no és una qüestió entre feixisme o llibertat i esdevé un dilema entre feixisme i anarquia primer o comunisme soviètic després, no pot fer res més que posar el dit a la nafra i denunciar la condescendència que aniquila la llibertat.

Si Maragall, en els seus escrits sobre la Setmana Tràgica, interpel·lava la seva pròpia classe social fent-la en part responsable dels brots revolucionaris, l'any 1936 Manuel Reventós acusarà, d'una banda, els militars sediciosos i, de l'altra, una classe dirigent que en l'exercici del poder ha renunciat a les seves responsabilitats i ha cedit a les pressions

Diari manuscrit de Manuel Reventós Bordoy.

La dilapidació de l'autonomia esdevé irreversible i irreparable i, als ulls de Reventós, fins i tot innòcua a la vista del drama en joc que s'estava representant. No pot sinó expressar-se amb dolor i un profund menyspreu per la institució, però sobretot pels seus governants més destacats, Lluís Companys i Josep Tarradellas.

dels anarquistes: «Si al primer que va cremar una església o va segrestar un ric l'haguessin afusellat ... no haurien hagut de fugir els esquerrans honestos». L'error és, diu Reventós, plantejar la qüestió no en termes de *pronunciamiento* contra liberalisme, sinó de revolució anarquista contra revolució feixista.» «Les mesures, comunes a les dues sindicals, contra la riquesa i l'ordre —el que anomenen organització social burgesa— continuen i el poder no refusa cap exigència dels qui recolzen amb pistoles les seves peticions», apunta el 10 de febrer de 1937. El drama es concreta encara més en l'anotació del 28 de desembre de 1937: «Després de la FAI haurem de suportar la Falange Espanyola. Tot contra l'home europeu i lliure! La demostració que a dreta i a esquerra hi ha el mateix està feta i refeta».

GUANYI QUI GUANYI, EL MILITARISME

Si el 19 de juliol de 1936 amb Riba i Foix es van mostrar antimilitaristes, pocs dies més tard, i en converses amb el seu amic Lluís Nicolau d'Olwer, jutjaven la rebel·lió militar i la revolució social que s'hi oposà i «ens consolàvem dient que això fora, definitivament, la fi del militarisme a Espanya». En aquell moment, pensant en la burgesia catalana, «ni per alt podíem suposar que cap home de la nostra extracció ... vingués mai a desitjar el triomf dels generals revoltats» mentre s'adona —passat un temps— que «són a dotzenes els catalanistes vells, per als qui tot el que fos militar era abominable ... que avui inclinen cada vespre la testa sobre el mapa», tractant d'avaluar els avenços de l'exèr-

cit franquista. En poc temps s'havia passat d'un combat ideològic a una lluita pel poder i al capdavant «tots veiem clar que, guanyi qui guanyi, a la destrucció de vides i riquesa, caldrà sumar-hi nova i gairebé no inferior calamitat, la militarització del país».

LA CRISI DELS PROVEÏMENTS

Des del primer moment del dietari s'apunta ja la crisi dels proveïments i les dificultats per trobar menjar si no és a preu d'or o amb l'ajut dels amics de l'estranger o els amics dels entorns rurals. Reventós anota amb reiteració les dificultats per trobar pa, carbó, ous, carn, benzina.

I, des de la seva posició personal i ideològica, afirma el 8 d'agost de 1938: «Cada dia veig més clar que la ruïna del país és la guerra, clar, però molt més que la guerra és la revolució. Sense sindicalismes i col·lectivitacions, amb un mercat lliure i un capitalisme dur hauríem anat endavant, menjaríem de tot i la peseta valdria més. Sobretot ningú no hauria ajudat en Franco!».

Lacònic i lapidari, uns mesos més tard sentència: «És la misèria russa, absoluta, negra» (8 de desembre de 1938).

LA GENERALITAT I L'AUTONOMIA

Al ritme de la guerra, cada cop queda més en entredit el poder autonòmic. Catalunya se submergeix en les dinàmiques generals de la guerra i se subordina cada cop més al govern de la República: «Diuen si València ve a Barcelona, i comenten que tant seria això com menjar-se l'autonomia. Cal reconèixer que tant se'ns en dona! Fins a aquest punt s'ha fet

odiosa una institució nascuda sota aquest millor signe. Volem arribar al final i, per estalviar tràmits, cal enviar a passeig una institució que representava els ideals de joventut i les il·lusions de trenta anys» (13 d'octubre de 1937).

La dilapidació de l'autonomia esdevé irreversible i irreparable i, als ulls de Reventós, fins i tot innòcua a la vista del drama en joc que s'estava representant. No pot sinó expressar-se amb dolor i un profund menyspreu per la institució però sobretot pels seus governants més destacats, Lluís Companys i Josep Tarradellas: «A la Generalitat es destapa de tant en tant —i el tornen a tapar de seguida— algun escàndol de diners i de por. És la natural collita de tota revolució en un país de sol i mosques, oradors i vi claret» (24 de setembre de 1938).

El drama, però, és que per als homes del govern de la República, quan s'apunta la possibilitat d'algunes zones de neutralitat fronterera, emergeix la defensa, per damunt de tot, de l'*españolidad*, en veu de Negrín que des de *La Vanguardia* apel·la a la unitat com un valor superior que se situa per damunt de les diferències ideològiques i uneix els espanyols. «FAI i Falange contra nosaltres. Burgos i Múrcia i, en nom de tot això, SIM i fam» (4 d'octubre de 1938).

LA GUERRA I LA PAU: EL DESASTRE.

Reventós ho veu tot negre i qualifica la situació de desastre i calamitat. Tant és així que, un any després de la revolta del 18 i 19 de juliol de 1936, predica la pau per damunt de tot: «Tot se'n va en fum i sang vesada. Ciutadans!, qui justifiqui la guerra dient que demà la vida serà més justa i més humana, s'enganya o us enganya. La guerra arruïna les ciutats, arrasa els camps, pobla uns i altres d'homes esguerrats del cos i enverinats en l'ànima pels odís; la guerra és la misèria i el rancor, damunt la misèria i el rancor no es construiran mai la justícia, la dignitat i l'amor» i segueix: «La primera condició és la pau. La pau a qualsevol

preu, la pau sense reserves! La pau per a començar a bastir les llars i els afectes, la moral pública i els negocis privats, les escoles i els tallers». (18 de juliol de 1937).

Gairebé un any més tard la tossuderia de Negrín es titllada d'error colossal: «Per què entestar-nos a resistir? Negrín, a la seva hora, fugirà en avió, i no ens estalviarà ni un dels mals del feixisme, al contrari, els tindrem agreujats per la violència de l'entrada en so de guerra i la destrucció incessant de riqueses» (20 d'abril de 1938).

UN HOME COHERENT

Les lliçons i els paral·lelismes són d'extrema duresa i aboquen a una reflexió més profunda sobre la naturalesa del poder, sobre la naturalesa de la revolució, sobre la naturalesa de la lluita de classes, sobre la naturalesa del catalanisme, sobre Catalunya, l'autogovern i l'autodeterminació. Manuel Reventós manlleva la reflexió de Lluís Nicolau d'Olwer a Acció Catalana en l'anotació del 15 de novembre de 1936: «la defensa doctrinal de la revolució que no s'ha de jutjar pel dret que destrueix

sinó pel que crea [...] És clar, allargant l'argument que una revolució que no crea un *ordre* nou no mereix cap respecte, i que de fet per ara no veiem sinó els danys de la revolució». D'aquí a subvertir «el que anomenen organització social burgesa», l'ordre establert, la legalitat burgesa hi ha un pas carregat de frivolitat si la revolució és, als ulls de Reventós, insolent a tots els nivells, com passa sovint.

I malgrat tot atrapat entre dos focs, nedant entre dues aigües, esquinçat per la polarització extrema, Reventós no té dubtes: «Per més que ens vexin i ens persegueixin els anarquistes, per més que ens forcin, no podem caure de l'altre costat, estem destriats com l'oli i l'aigua!» (27 d'agost de 1937).

Aquest dietari, com el text d'Amadeu Hurtado de reflexió *Abans del sis d'octubre* [Quaderns Crema, 2008], són fites incòmodes però necessàries per a la reflexió política del passat, del present i del futur. ■

L'església de Betlem, ubicada a la Rambla cantonada amb el carrer del Carme, després de ser incendiada el juliol de 1936. Reventós hi veia un símbol de la força destructora de la revolució a Barcelona.

NOTA

Manuel Reventós Bordoy, *Diari de la guerra i Barcelona viscuda*. Edició i notes de Josep M. Muñoz; Introducció de Borja de Riquer. Barcelona: L'Avenç 2021. L+259 pàgines. Cronologia de Manuel Reventós Bordoy. Índex de noms. Índex toponímic. Tant J.M. Muñoz com Borja de Riquer recorren sovint als textos memorialístics de la família Reventós que esdevenen elements auxiliars de primer ordre. De Joan Reventós i Jacint Reventós, *Dos infants i la guerra. Records, 1936-1939*, Barcelona, Club editor, 1974, i de Joan Reventós i Carner, *Tal com ho vaig viure (1927-1958)*, Barcelona: Fundació Campalans, 2009.